

ВТРАТИ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ У ЛЬВОВІ В ЧАСИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Серед провідних наукових установ Львова на початку ХХ століття помітно виділявся Національний музей. Час його виникнення припадає на 1905 р. [ЦДІАУ у Львові ф. 750, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Однак, як свідчать численні документи, основи майбутньої музейної установи стали формуватися набагато раніше. З кінця ХІХ ст. в підвальних приміщеннях Собору Святого Юра у Львові поступово нагромаджувалися матеріальні цінності. Тут знаходились зібрані ієромонахом Андреем Шептицьким стародавні хрести-енколпіони, рукописи, стародруки, зразки давнього українського малярства та мистецтва зі старих дерев'яних церквах Галичини. Мистецькі колекції доповнювали випадково знайдені старожитності, які часто приносили у Митрополічу Капітулу парафіальні священики, війти, мандатори, мешканці з багатьох населених пунктів Галичини.

Відомо, що на час організаційного оформлення Національного музею у Львові (лютий 1905), який тоді мав назву “Церковний музей”, Галичина входила до складу Австро-Угорської монархії. Австрійська влада сприйняла утворення нової української науково-дослідної та мистецької установи досить лояльно. У одному з листів до матері А. Шептицький писав “... учора при торжественному відкритті Національного музею у Львові я одверто і рішуче заявив численним присутнім, що ми, українці, не хочемо чужої культури, ми хочемо жити своєю культурою, культурою тисячоліття від ХІ ст. починаючи, культурою, відмінною від усіх культур слов'янського Сходу Європи, дарма, що вона створилася під впливом Візантії, але ще з дохристиянських часів заховала свою поетичну душу” [Дванадцять листів..., 1994, с. 48].

Загалом процес формування фондів колекцій та збірок Церковного музею на початковому етапі мав невпорядкований і хаотичний характер. Були зібрані різноманітні речі різних періодів і епох, різні за призначенням та застосуванням. Але поступово з нагромадженням матеріалів, з'явилась необхідність впорядкування збірок та виконання науково-обґрунтованої класифікації. Тобто, речі кам'яного віку отримали своє окреме місце. Окремо виділявся речовий матеріал мідно-бронзової доби та пізніших епох, що заклало основи хронологічного принципу у впорядкуванні речових матеріалів. В основу класифікації було покладено також принцип колишнього призначення (культове, господарське, виробниче і т. д.). Таким чином, утворилися окремі групи: колекція зброї, знаряддя та предмети праці, побутові, культові речі, мистецтво та ін. У той же час із застосуванням класифікації виникла потреба в науковій інтерпретації зібраних речових матеріалів, що вимагало подання ширшої інформації про той чи інший предмет. Археологічні знахідки в Національному музеї у довоєнний період опрацьовував польський археолог В. Антоневич [Свенціцький, 1931, с. 15].

Перші “офіційні” надходження у фонди Церковного (Національного) музею зафіксовані від мешканця із села Звенигород, що поблизу Львова. Місцевий аптекар Андрій Винницький передав для новоутвореної музейної установи шість фрагментів синього скляного браслета та фрагмент великого ліпного горщика, які могли походити із княжих часів. Матеріали знайдені під час копання городу за школою. Після пізніших археологічних розкопок, проведених експедицією дослідників Ставропігійського інституту та НТШ, на місці знахідки виявлено кілька фрагментів ліпної та гончарної кераміки із буро-зеленкуватою поливою та залізне вістря списа [Сидор, 2004, с. 8–10].

Важливо, що предмети, набуті Національним музеєм у Львові, ретельно фіксувалися у інвентарній книзі (“Книзі вступу”). Інвентарна книга мала прошиті та чітко обліковані сторінки. Кожному отриманому предмету присвоювався порядковий номер, записували прізвище людини, яка подарувала або продала зазначену річ у фонди Національного музею.

Відомо, що напередодні Першої світової війни крім Національного музею у Львові діяли ще три українських музеї, які функціонували на громадських засадах як музейні товариства, об'єднуючи навколо себе чимало любителів старожитностей. Один із них – музей Народного Дому, другий – музей Ставропігійського інституту, третій – музей Наукового товариства ім. Шевченка. Однак жоден із перелічених музеїв не мав самоуправління, бо усі вони існували при установах. Позначався брак відповідних приміщень, належних умов, потрібного обладнання, коштів, постійного фахового персоналу та ін. [Сидор, 2004, с. 7–8].

В той час робота зазначених музейних установ не мала чітко визначеного плану діяльності, не існувало контролю за переміщенням речових матеріалів. Можливо, саме через це чимало цінних старовинних речей нищилося або й зникало з фондів. Іноді речі з музеїв вивозилося далеко за межі краю. Нерідко вони потрапляли у приватні колекції, ставали товаром на чорних ринках. Це було враховано при створенні Церковного музею. Крім незалежного правління музею при адміністративному апараті з ініціативи А. Шептицького створили дорадчий орган – Кураторію (опікунську раду) [ЦДІАУ у Львові ф. 750, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. Кураторія отримала досить широкі повноваження, які торкалися питань поточної організації роботи музею, влаштування виставок, формування експозицій вітрин, контролю за належним збереження та переміщенням експонатів. До складу Кураторії увійшли відомі представники духовенства та громадськості, відомі митці, вчені.

Популярність Церковного музею у Львові швидко зростала. Про це свідчать стрімкий ріст фондів збірок та прибутки, отримані в 1905 р. від проведених екскурсій. На кінець 1905 року у фондах Церковного музею вже знаходилося близько 2 тисяч експонатів. Серед них значну групу склали археологічні знахідки. Більше тисячі експонатів передали парафіяльні священики. Вже на початок 1906 р. А. Шептицький склав план майбутнього видавництва, поставивши особливий акцент на оволодіння *“музейниками умінням писати і говорити мистецтвом”, “бути живими зв'язковими між музеєм, власною суспільністю та науковим світом”* [Каталог..., 1995, с. 38].

Поступовий ріст фондів збірок сприяв помітному зростанню суспільного значення музею. У 1907 р. на зібрані кошти та при фінансовій підтримці Андрея Шептицького для потреб музею було закуплено будинок польського художника Яна Стики, який знаходився на вул. Міцкевича 11 у Львові (зараз вул. Листопадового Чину). Це дало можливість значно розширити діяльність музею, яка регламентувалася багатьма розпорядженнями та вказівками австрійського адміністративного правління та положень Статуту, затвердженого у 1910 р.

Після заснування музею та організації його діяльності А. Шептицький вирішив утворити спеціальну фундацію та передати Церковний музей у власність українського народу. На спільному розширеному засіданні адміністрації Церковного музею та Кураторії, що відбулося у травні 1910 р., вирішено присвоїти новоутвореній фундації назву “Національний музей у Львові”. Урочисту церемонію передання фундації приурочено святкуванню 60-ліття панування австрійського цісаря Франца-Йосифа I [ЦДІАУ у Львові ф. 750, оп. 1, спр. 1, арк. 1]. До цієї дати Національний музей отримав два приміщення. Одне з них – це будинок на вулиці П. Скарги, інше – палата для збірок фондів на вулиці Земляковського 2. Обидві будівлі при фінансовій підтримці міської адміністрації придбані за 250.000 крон [ЦДІАУ у Львові ф. 750, оп. 1, спр. 1, арк. 3]. Того ж року багато цінних музейних експонатів перенесено зі старого церковного підвального приміщення, що знаходилося на вулиці св. Юра, 5 у Львові у нові будинки.

Офіційно утворена фундація “Національний музей у Львові” була затверджена спеціальним рескриптом Центрального комітету уряду у Відні 29 серпня 1911 року [Свенціцький, 1931, с. 4]. В 1911 р. завдяки значній фінансовій допомозі А. Шептицького Національний музей у Львові отримав у свою власність будинок професора Дуніковського, що знаходився на вул. Мохнадського, 42 (зараз вулиця Драгоманова). За обидва придбані будинки було витрачено 150.000 крон [ЦДІАУ у Львові ф. 750, оп. 1, спр. 1, арк. 1].

Упродовж трьох наступних років відбувалася копітка та наполеглива робота, пов'язана з ремонтом та облаштуванням нових приміщень для практичних потреб музею. Урочисте

освячення приміщень Національного музею у Львові на вулицях Скарги та Мохнадського і їх відкриття для відвідувачів відбулося 13 грудня 1913 року. В день св. Андрія урочистим Актом А.Шептицький проголосив: *"Народе! Тобі віддаю цю свою найгарнішу дитину. Хай росте і розвивається – Тобі на славу і в користь майбутности"* [Каталог..., 1995, с. 4].

Велике історичне значення цієї події усвідомлювали не лише в Галичині. Із далекого та близького зарубіжжя до Львова прийшли численні вітання. Так, вітальні телеграми надійшли з Москви від голови гуртка "Кобзар" М. Шмигельського, із Відня від ерцгерцога Франца Фердинанда, із Праги від дирекції Музею Чеського Королівства, із Кракова від дирекції музею Чарторийських, із Софії від директора Національної бібліотеки П. Златанова, а також від численних наукових організацій та осіб із Парижа, Флоренції, Києва, Чернівців, Вільна, Сарасва, Перемишля, Петербурга, Одеси та інших міст [Сидор, 2004, с. 18].

Після офіційного відкриття Національний музей у Львові очолив Іларіон Свенціцький. У той час він був уже досить відомим вченим-славістом, людиною із доволі широким колом наукових зацікавлень. Перед цим І. Свенціцький працював доцентом кафедри слов'янської філології Львівського університету.

Вірогідно, що саме багатогранність наукових інтересів Іларіона Свенціцького зумовила різнобічне спрямування творчої роботи музейних працівників. Навколо Національного музею у Львові почали гуртуватися його численні прихильники, представники галицької інтелігенції, науки й культури. Серед них варто згадати таких відомих осіб, як Іван Франко, Іван Труш, Михайло Павлик, Михайло Драган, Філарет Колесса, Соломія Крушельницька, Кирило Студинський, Михайло Грушевський, Василь Щурат, Вадим Щербаківський, Олекса Новаківський, Петро Холодний, Володимир Шухевич, Михайло Бойчук, Іван Огієнко, Ярослав Пастернак та багато інших [Кожан, 1995, с.8].

Ще в довоєнний період (до 1914 р.) в Національному музеї у Львові було створено низку унікальних мистецьких експозицій, у які увійшли твори давнього, народного та новітнього мистецтва – ікони, картини, декоративна різьба, рукописи та стародруки, художнє шиття, килими, рушники тощо. Щодо творів митців початку ХХ ст., то вони були представлені портретами, історичними картинами, графікою та пейзажами львівських художників Івана Труша, Олекси Новаківського, Модеста Сосенка, Івана Северина, Миколи Федюка та ін.

Наприкінці 1913 р. зусиллями наукових працівників Національного музею у Львові при підтримці Церкви під керівництвом І. Свенціцького у типографії Жовківського місіонерського товариства видано невеликий ілюстрований музейний путівничок [Ілюстрований Провідник, 1913, с. 36]. Фактично, це була перша наукова праця, присвячена короткій історії становлення, принципам формування, етапам розвитку та фондівим збіркам, яка давала можливість читачеві заочно ознайомитися з українською національною музейною установою Львова.

Плідну та успішну працю Національного музею у Львові перервала Перша світова війна, яка розпочалася у серпні 1914 року. Незабаром, після початку війни, західноукраїнські землі опинилися під окупацією російських військ, а Національний музей у Львові одразу ж було оголошено осередком ворожих ідей. Директор музею за вказівкою митрополита Шептицького провів велику роботу з метою збереження національної культурної спадщини. Після російської окупації галицьких земель до Львова прибув уповноважений від Петербурзької Академії наук Євген Шмурко, який мав надзвичайні повноваження та завдання відшукувати найцінніші історичні експонати та відправляти їх у Росію. Для відбору матеріалів Шмурко відшукував публікації, проводив консультації із науковцями, ревізував фондіві збірки тощо [Карпович, 1919, с. 173].

Перше вторгнення озброєної групи російських жандармів у приміщення Національного музею у Львові відбулося вночі 17 лютого 1915 р. [Із записів з "Музейного дневника"...]. В кабінеті директора музейної установи І. Свенціцького російські жандарми провели ґрунтовний обшук. Детальну ревізію та вилучення експонатів проведено серед фондівих збірок, друкованих видань, знищено чимало цінних експонатів, виставлених на вітринах. А в четвертій годині ранку уже наступного дня заздалегідь підготовленим рішенням жандармської управи Національний музей у Львові закрито та опечатано. Директора музею без жодних звинувачень

– тимчасово арештовано. Конфісковано особистий архів митрополита А. Шептицького, опечатано листування М. Павлика з митрополитом. В той час сильно постраждала будівля “Академічного Дому”, де після опису та ревізії всього майна для російських солдатів улаштували казарму [Мазур, Патер, 1996, с. 309].

У спогадах Іларіона Свенціцького, а також в “Музейному дневнику” описано друге вторгнення російських жандармів у приміщення музею, яке відбулося 8 березня 1915 р. [Із записів з “Музейного дневника”...]. При підтримці поліцейських зірвано пломбові печатки та замки із дверей установи. Тоді ж знову проведено ретельний обшук, ревізію та опис експонатів у музеї. Але тепер російська жандармерія, не виявивши жодних заборонених та шкідливих матеріалів, обмежилися лише повторним арештом директора музейної установи. Аж 14 березня 1915 р., І. Свенціцького звільнили з-під варти.

У другій половині березня тимчасова російська влада Львова дозволила поновити діяльність музейної установи, але під суворим наглядом поліції й жандармерії.

В той час представники російської влади мали рішучий намір вивезти з Національного музею у Львові до Росії найцінніші історичні реліквії. Із самого початку вступу російських військ до Львова російські спеціалісти проводили описи, інвентаризацію фондів, готували до відправлення у Росію багато цінних експонатів. Серед них – особисті речі відомих українських діячів, старовинні ікони, рукописи, стародруки, предмети мистецтва, нумізматичні колекції, археологічні знахідки та скарби. Тому І. Свенціцький змушений був терміново знімати з експозиції експонати та “заховувати” їх у фондових приміщеннях [Із записів з “Музейного дневника”...].

Запаковані та підготовлені до відправки збірки Національного музею у Львові врятовано не завдяки особистим зусиллям І. Свенціцького, а також завдяки поспішному відступу російських військ зі Львова. Але, незважаючи й на це, багато цінних речей було викрадено, знищено або значно пошкоджено. Яскравим прикладом цього факту є запис І. Свенціцького в “Музейному дневнику”, де він вказує на спішне та грабіжницьке захоплення російськими солдатами цінних речей з музею.

Показовим у є твір Василя Карповича “Доля галицьких пам’яток у часі війни”, де описано трагічну долю бібліотеки “Академічної громади”. Рідкісні українські стародруки, рукописи, картини безжалісно нищились російськими солдатами. Досить часто їх просто спалювали, розводячи на вулицях велетенські багаття [Карпович, 1919, с. 174].

Ще до початку відступу російської армії зі Львова, який відбувся 30 червня 1915 р., уночі з 5 на 6 червня того ж року без жодних аргументів та звинувачень повторно арештовано директора Національного музею у Львові Іларіона Свенціцького. Його разом із сім’єю вивезли спочатку у Київ, а далі директора чекало довготривале заслання в Сибір, із якого він повернувся аж після більшовицької революції [Дорошенко, 2007, с. 53].

У той час подібна доля спіткала багатьох відомих українських діячів. Вони ставали жертвами великоросійської імперської системи. В останньому листі до матері, який датують 18 вересня 1914 р., митрополит А. Шептицький писав: “Хочу попроситися з Тобою, бо вже більше до Тебе не буду писати. Господь прийняв мої молитви й дав мені ласку мучеництва. Мене вивозять у глибину Росії. ... А Ти Моя Мамо, wraz із нашим Татком, молисья, щоб я не впав у зневіру і доніс до кінця днів моїх свій хрест” [Дванадцять листів..., 1994, с. 52].

Перед арештом опіку над Національним музеєм у Львові Іларіон Свенціцький встиг доручити своїй тітці Михайлині Березі, яка повинна була дбати, щоб у приміщення Національного музею під час його відсутності не потрапили “небажані гості” [Із записів з “Музейного дневника”...].

Після арешту директора та відступу російських військ зі Львова керівництво Національним музеєм у Львові взяла на себе Кураторія. До її складу увійшли: А. Білецький, радник І. Громницький, отець Л. Лужицький, І. Алексевич, М. Береза та О. Вахнянин [Із записів з “Музейного дневника”...].

Тимчасово головним охоронцем фондів музейної установи Кураторія призначила Анну Павлик [Із записів з “Музейного дневника”].

У часи Першої світової війни Національний музей у Львові майже повністю згорнув свою роботу. Рідко проводилися виставки, майже припинилося надходження нових експонатів у фонди Музею. Для порівняння відзначимо, що у 1908 р. у фонди Музею поступило 65 археологічних знахідок, у 1913 р. – 39, 1914 р. – 29, тоді впродовж 1915–1917 рр. лише одна знахідка [Свенціцький, 1920, с. 76–77].

Великою бідою для Національного музею стала втрата наукових працівників. Багато колишніх активних співробітників музею опинилися на фронтах війни. Чимало з них полягло на полі бою.

У роки воєнного лихоліття музей існував виключно за рахунок добровільних пожертвувань, фінансової підтримки з фонду митрополита А. Шептицького, а також меценатських внесків громадської установи “Дністер”, “Товариства української старини” у Львові та ін. До національних свят, ювілейних дат та пам’ятних роковин силами працівників музейної установи влаштовувалися невеличкі виставки, проводилися засідання, збори та інші заходи.

Відродження науково-дослідної діяльності Національного музею у Львові припадає на перші повоєнні роки. Одним із перших діяльність музею підтримав Ярослав Пастернак, який восени 1917 р. повернувся до Львова із італійського фронту. Його роботи мали велике значення для порятунку захованих від грабіжників історичних цінностей. Зі спогадів Пастернака відомо, що він був одним із перших, хто відшукував, інвентаризував, просушував, рятував від загибелі безцінні історичні раритети, повертаючи їх українському народу [Пастернак, 1931, с. 31].

Таким чином, навіть у важкі часи воєнної розрухи, підтриманий передовою інтелігенцією та населенням краю Національний музей у Львові був одним із провідних центрів розвитку національної української культури.

ЛІТЕРАТУРА

Дванадцять листів

- 1994 о. Андрея Шептицького до матері / Упорядкував і примітками доповнив Григор Меріам-Лужницький. – Львів. – 78 с.

Дорошенко Д.

- 2007 Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). – Київ. – 630 с.

Музейний дневник / Архів Національного Музею у Львові

- 1915 Із записів з “Музейного дневника” від 17 лютого.
1915 Із записів з “Музейного дневника” від 8 березня.
1915 Із записів з “Музейного дневника” від 3 червня.

Ілюстрований...

- 1913 Ілюстрований Провідник по Національному Музеєві у Львові / Зладив д-р І. Свенціцький. – Жовква. – 52 с.

Карпович В.

- 1919 Доля галицьких пам’яток в часі війни // Терем. Літературний збірник. – Львів. – С. 171–185.

Каталог наукових...

- 1995 Каталог наукових праць співробітників Національного музею у Львові (1905–1995), Науково-мистецька фундація митрополита Андрея Шептицького, Національний музей у Львові. – Львів. – 124 с.

Кожан І.

- 1996 Вступне слово // Каталог наукових праць співробітників Національного музею у Львові (1905–1995), Науково-мистецька фундація митрополита Андрея Шептицького, Національний музей у Львові. – Львів. – 579 с.

Мазур О., Патер І.

- 1997 Львів у роки Першої світової війни // Львів. Історичні нариси. – Львів. – С. 309.

Пастернак Я.

- 1931 Моя праця в Національному музею 1913–14 рр. // Двадцятьп’ять –ліття Національного музею у Львові. – Львів. – С. 29–32.

Свенціцький І.

1920 Про музеї та музейництво: (нариси і замітки). – Львів. – 89 с.

1931 XXV літ діяльності Національного музею // Двадцятьп'ять –ліття Національного музею у Львові. – Львів. – С. 6–18.

Сидор О.

2004 Національний музей у Львові в історії музейництва Галичини кінця XIX – початку XX ст.
// Літопис Національного музею у Львові. – Львів. – № 3(8). – С. 8–10.

ЦДІА України у Львові

Ф. 750 (Український національний музей у Львові). Оп. 1. Спр.1. Арк. 1–3.

Ihor BEREST

LOSSES OF NATIONAL MUSEUM IN L'VIV DURING WORLD WAR I

Scientific activity of National museum during the period 1905–1914 is examined at the article. Main attention is paid to formation of exposition of the museum. Events which took place after beginning of World War I, especially removing of the most valuable exhibits from the museum to Russia and activity of I. Swencicki, who returned many of them back to Ukraine, are analyzed.